

FACT- CHECKING

MANUAL PËR GAZETARËT

FACT-CHECKING

Manual për gazetarët

Tiranë, 2018

Botues: Friedrich-Ebert-Stiftung
Office Tirana
Rr. Abdi Toptani
Torre Drin, Kati i 3-të
Kutia Postare 1418
Tiranë, ALBANIA

Autor: Rrapo Zguri

Redaktor: Lutfi Dervishi

Kopertina: Bujar Karoshi

Opinionet, gjetjet, konkluzionet dhe rekomandimet e shprehura në këtë botim janë të autorëve dhe nuk reflektojnë domosdoshmërisht ato të Fondacionit Friedrich Ebert.

Publikimet e Fondacionit Friedrich Ebert nuk mund të përdoren për arsye komerciale pa miratim me shkrim.

Hartimi i një manuali për *fact-checking* (kontrolli i fakteve) vjen në kohën e duhur. Nevoja për një manual të tillë diktohet nga disa faktorë. Një faktor i rëndësishëm janë zhvillimet që lidhen me internetin dhe mediat e reja. Me kalimin në epokën dixhitale, sasia e informacionit që prodhohet dhe ekspozohet përpara publikut të gjerë është mijërafishuar në krahasim me epokën e para internetit. Krahas mbingarkesës me informacion janë shtuar edhe problemet që lidhen me cilësinë e këtij informacioni.

Dukuria e njohur me emrin “*fake news*” ka nxjerrë në pah një devijim të paparë nga standartet e gazetarisë. Ka një shtim të gazetarisë së bazuar tek opinioni dhe njëherazi edhe një dobësim dhe një lloj zhvlerësimi të gazetarisë së bazuar tek faktet. Ndërkohë, krahas përmbajtjes së krijuar prej profesionistëve të medias, në internet qarkullon edhe një sasi e jashtëzakonshme informacioni e krijuar dhe e shpërndarë nga përdoruesit e thjeshtë, shumica e të cilëve kanë pak ose aspak njohuri mbi standartet e mass-medias dhe mbi përgjegjësinë publike të të shkruarit në një medium masiv.

Këto zhvillime, si dhe të tjera që lidhen me to, e bëjnë të domosdoshëm një lloj rikthimi tek standartet bazë

të gazetarisë. Gjithashtu ato diktojnë nevojën për një trajnim më të specializuar dhe për një përditësim të gazetarëve me mënyrat, mjetet, dhe praktikat e verifikimit dhe të kontrollit të fakteve që përdoren në raportimin e tyre të përditshëm për mediat.

Hartimi i një manuali për *fact-checking* rrjedh edhe nga fakti se njohuritë që merren në këtë fushë në sistemin shkollor të të gjitha niveleve janë afër nivelit zero, jo vetëm në Shqipëri. Siç provohet nga një anketim i kryer në SHBA nga Brooke Borel, rreth 47 % e gazetarëve të anketuar kishin mësuar për *fact-checking* në mënyrë autodidakte, 30 % kishin marrë njohuri nga supervisorët e tyre në redaksi, dhe vetëm 9 % kishin mësuar diçka gjatë shkollës.¹

¹ Borel, Brooke, *The Chicago Guide to Fact-Checking*, University of Chicago Press; 1 edition, f. 4, Chicago, 2016

RRETH *FACT-CHECKING*

Edhe pse është njohur shumë vonë në Shqipëri, *fact-checking* si praktikë e gazetarisë ka një histori gati një shekullorë. Në fillim të viteve 20-të të shekullit të kaluar, themeluesit e revistës Time vendosën që të punësojnë disa vetë për të garantuar saktësinë e informacionit të mbledhur nga reporterët. Siç shpjegonte më vonë një nga bashkëthemeluesit e Time, Edward Kennedy, detyra e një kontrollori të fakteve (*fact-checker*) ishte identifikimi dhe më pas konfirmimi apo refuzimi i çdo lloj fakti të verifikueshëm në një artikull të revistës.²

Me kalimin e kohës, shumë redaksi në botë e përqafuan praktikën e *fact-checking*. Aktualisht ekziston një traditë, e cila është rivlerësuar dhe ritheksuar në kushtet e epokës dixhitale të informacionit. Krahas përvojës tradicionale, sot aplikohen edhe një numër i konsiderueshëm mënyrash, mjetesh dhe praktikash që lidhen ekskluzivisht me mjedisin online.

Si proces dhe në varësi të kohës kur realizohet, kontrolli i fakteve është dy llojesh:

1. *Fact-checking* përpara botimit apo transmetimit të një përmbajtjeje

² *Verification Handbook*, Additional materials, Edited by Craig Silverman

2. *Fact-checking* pas botimit apo transmetimit të një përmbajtjeje

Në rastin e parë, procedura e kontrollit të fakteve është pjesë e rutinës së përditshme të punës në një redaksi dhe asnjë artikull nuk botohet pa u kryer ky kontroll. Por, në mungesë të burimeve njerëzore, disa redaksi aplikojnë kontroll të fakteve pas botimit, kryesisht për artikuj apo të dhëna të kontestuara. Një kontroll i tillë “*post-factum*” është objekt edhe i disa organizatave të shoqërisë civile të cilat kanë edhe portalet e tyre të *fact-checking*. Por ky manual i referohet dhe trajton vetëm *fact-checking* si praktikë e gazetarisë.

1.1. Detyrë e kujt është *fact-checking*?

Për një pjesë të studjesve dhe ekspertëve, kontrolli i fakteve duhet të jetë një punë më vete e dikujt që nuk ka qenë i përfshirë në krijimin e përmbajtjes që do të kontrollohet. Shumë nga mediat më të mëdha botërore kanë aplikuar këtë praktikë dhe kanë punësuar staf më vete për këtë qëllim.

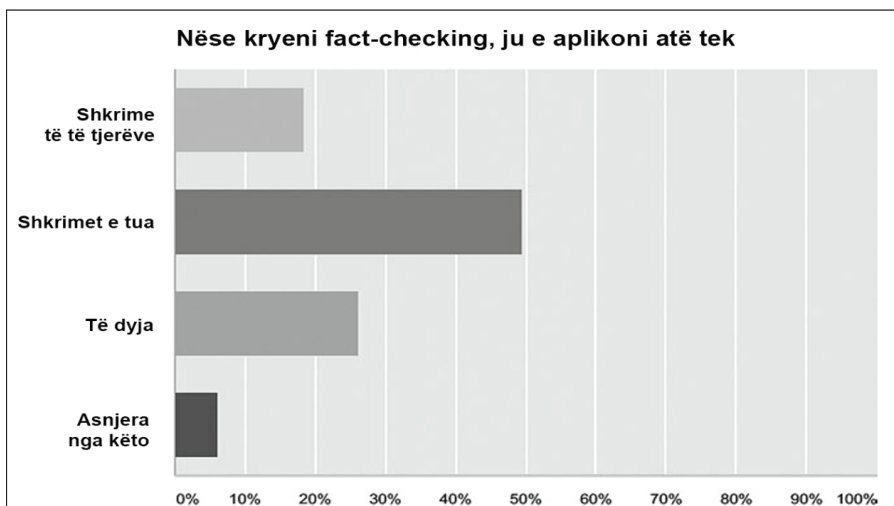
Por njëherazi nuk mund të harrojmë se *fact-checking* është dhe duhet të jetë pjesë e rutinës së përditshme edhe për gazetarët dhe redaktorët.

Gazetarët apo reporterët e fillojnë punën e tyre me mbledhjen e fakteve që iu duhen për një raportim të caktuar. Pas mbledhjes, ata kujdesen për verifikimin e tyre nga dy ose më shumë burime dhe më pas merren me klasifikimin dhe paraqitjen sipas rëndësisë apo kronologjisë.

Gjithashtu *fact-checking* është edhe pjesë e praktikës editoriale të redaktorëve. Janë pikërisht ata që mund të

kërkojnë verifikim për fakte që duken të dyshimta apo që mund të heqin fakte ose të dhëna jo relevante.

Po t'i referohemi praktikës së përditshme, mund të ndodhë gjithashtu që gazetari të aplikojë *fact-checking* jo vetëm për përmbajtjen e krijuar prej tij por edhe për përmbajtjen e krijuar nga të tjerët. Në anketimin që përmendëm më sipër të realizuar nga Brooke Borel, lidhur me alternativën “Nëse kryeni *fact-checking*, ju e aplikoni atë tek...”, zgjedhjet e gazetarëve janë si më poshtë në grafikë:

Burimi: Borel, Brooke, *The Chicago Guide to Fact-Checking*, University of Chicago Press; 1 edition, f. 7, Chicago, 2016

Siç e shohim, rreth gjysma e gazetarëve të anketuar SHBA në aplikojnë *fact-checking* tek shkrimet e veta, rreth 18 % tek shkrimet e të tjerëve, rreth 25 % edhe tek shkrimet e veta edhe tek ato të të tjerëve. Por ka edhe rreth 7 % që nuk aplikojnë *fact-checking* gjatë punës së tyre, mesa duket prej natyrës së punës që ata kryejnë.

Pavarësisht nga kush kryhet dhe në cilën fazë të procesit të mbledhjes dhe të raportimit të informacionit aplikohet, *fact-checking* garanton që një përmbajtje e botuar në media të jetë e saktë dhe kontribuon në rritjen e besueshmërisë së publikut tek një media apo edhe tek një gazetar i caktuar. “Nëse gazetaria është një gur themeli në ndërtesën e demokracisë, *fact-checking* është kontrollori i cilësisë së punimeve në këtë ndërtesë”³ – thotë Brooke Borel.

Arritja e suksesit gjatë kontrollit të fakteve varet shumë nga tre faktorë⁴:

Së pari, Aftësia për gjetjen e burimeve, këmbëngulja, skepticizmi dhe aftësitë e tjera profesionale të atij që merr përsipër të bëjë këtë kontroll

Së dyti, Njohuritë, besueshmëria, ndershmëria, shumëllojshmëria dhe sasia e burimeve që pranojnë të pyeten

Së treti, Dokumentacioni i gjetur

Në epokën e sotme dixhitale, *fact-checking* është pasuruar me mjete dhe mënyra të reja që mund të shkurtojnë kohën si dhe mund të lehtësojnë procesin. Mjaft aplikacione dixhitale e kanë bërë më të lehtë lidhjen dhe komunikimin me burimet si dhe verifikimin e fakteve të llojeve të ndryshme. Përmes aplikacioneve apo platformave të internetit ne sot mund të verifikojmë më me lehtësi burimin e fotografive apo të videove, të aksesojmë harta po vende, të ballafaqojmë të dhëna, të verifikojmë autenticitetin e botimeve të ndryshme, etj.

³ Borel, Brooke, *The Chicago Guide to Fact-Checking*, University of Chicago Press; 1 edition, Chicago, 2016

⁴ Steve Buttry, *Verification Fundamentals: Rules to Live By*, Në: *Verification Handbook*, Edited by Craig Silverman, f. 15-18

1.2.Çfarë mund të kontrollojmë?

Kontrolli dhe verifikimi për një fakt të caktuar përfshin aspekte të rëndësishme siç janë, autenticiteti, burimi, koha, lokalizimi, etj. Por, siç do ta shohim edhe në vijim, kontrolli i fakteve mund të përfshijë edhe shumë aspekte të tjera, qofshin këto dytësore apo minore, por që e pasurojnë kërkimin me detaje dhe me kontekst të nevojshëm për arritjen e qëllimit.

Çfarë mund të kontrollojmë tjetër? Përgjigja do të mund të ishte: pothuajse gjithçka. Gjithçka rreth ngjarjes, personave të përfshirë, të dhënave, përshkrimit, kontekstit, etj. Ja një listë e gjërave që mund të bëhen objekt i kontrollit⁵:

- Emrat dhe emërtimet (për njerëz, vende, etj.)
- Përshkrimi fizik i njerëzve, vendeve dhe gjërave
- Datat
- Mosha
- Citimet
- Numrat
- Matjet dhe konvertimet
- Lokalizimet gjeografike dhe përshkrimet e tyre
- Shpjegimet shkencore dhe teknike
- Titujt, gradat, funksionet, përshkrimet e punës, përkatësitë
- Detajet e produkteve, përfshi çmimet, specifikimet, dhe përshkrimet

⁵ Borel, Brooke, *The Chicago Guide to Fact-Checking*, University of Chicago Press; 1 edition, Chicago, 2016

- Citatet nga filmat apo nga mediat
- Citimet historike apo ngjarjet historike, madje edhe ato që konsiderohen gjerësisht si të mirënjohura
- Ilustrimet dhe fotot, përfshi edhe diçiturat
- Përkufizimet dhe zgjedhjet e fjalëve
- Argumentet mbizotëruese
- Madje edhe gjërat që ju mund t'i keni kontrolluar një javë më parë
- Madje edhe gjërat që ju mendoni se i dini si të vërteta.

2

HAPAT E PUNËS PËR KONTROLLIN E FAKTEVE

Revistat kanë qenë nga llojet e mediave që e kanë aplikuar më herët dhe më shpesh *fact-checking*. Ndoshta kjo lidhet edhe me natyrën e këtij lloji të mass-medias si dhe të informacionit që ai publikon. Revistat nuk e kanë urgjencën e kohës siç e kanë gazetatat, përshembull. Ato kanë një periodicitet më të rrallë botimi dhe kjo iu jep kohën e nevojshme për të aplikuar kontroll dhe verifikim të fakteve. Edhe informacioni që publikohet në to është nga ai lloj informacioni që i reziston kohës.

Duke patur një përvojë më të madhe krahasuar me llojet e tjera të mediave, ne po paraqesim më poshtë hapat e punës që mund të ndiqen në procesin e *fact-checking* tek revistat, bazuar edhe në përvojën dhe rekomandimet e autores Brooke Borel⁶. Në përgjithësi këto hapa i referohen punës së një kontrollori faktesh që nuk ka qenë i përfshirë në prodhimin e një përmbajtjeje. Dhe reflektojnë praktikën e punës në mediat amerikane. Por ato vlejnë si një pikënisje shumë e mirë edhe për gazetarët dhe gazetarinë shqiptare. Gjithashtu ato janë të aplikueshme jo vetëm për revistat, por për të gjitha llojet e mediave.

⁶ Borel, Brooke, *The Chicago Guide to Fact-Checking*, University of Chicago Press; 1 edition, Chicago, 2016

Hapi i parë: **Lexoni**

Nëse jeni në pozicionin klasik të kontrollorit të fakteve që nuk ka marrë pjesë në mbledhjen e fakteve dhe shkrimin e artikullit përkatës, puna juaj nis me leximin e këtij artikulli.

Ju duhet të familjarizoheni me përmbajtjen e artikullit, por gjithnjë duke e parë me sy skeptik. Ju mund të ndërhyjni tek proza e dashur e autorit, duke e thjeshtuar atë për ta bërë më të saktë. Pas një leximi të kujdesshëm, ju mund të bëni një kërkim në media të tjera të besueshme për tematikën për të cilën bëhet fjalë. Natyrisht këto media nuk duhen përdorur si guidë por për të parë këndvështrime dhe paraqitje të ndryshme.

Pavarësisht nga tematika, ju duhet të krijoni një ide se sa dhe si zë vend shkrimi që po lexoni në një ekosistem më të gjerë të subjektit që trajton. Më pas, krahas konstatimit të fakteve që janë qartësisht bardhezi, ju duhet të pyesni autorin edhe për zonat gri në shkrim. Mos ka ndonjë boshllëk në historinë e përshkruar? A kanë mbetur fakte apo aspekte të tjera, ndoshta më të rëndësishme, pa u përfshirë?

Hapi i dytë: **Identifikoni burimet**

Kontaktoni autorin e shkrimit (ose redaktorin) që në fazat e para dhe pyeteni për materialet rreth burimeve të shkrimit, ku mund të përfshihen shënimet, transskriptet, intervistat e regjistruara, raportet, librat dhe informacionet e kontaktit për burimet kryesore, etj. Pyet me kujdes nëse ka ndonjë pjesë të shkrimit për të cilën autori apo redaktori mund të kenë ndonjë

mëdyshje, apo për burimet që mund të jenë të vështira, për të identifikuar në këtë mënyrë hallkat e punës që do të kërkojnë një vëmendje shtesë nga ana juaj. Në rastin më të mirë, gjë që ndodh rrallë, autori mund t'ju ofrojë edhe një kopje elektronike me shënime rreth shkrimit të vet ku mund të gjenden komentet e tij, *footnotes* apo *endnotes* që listojnë burimet, etj. Por, siç e thamë, kjo ndodh vetëm në një rast ideal.

Disa autorë mund t'ju dërgojnë një listë të kontakteve dhe një folder me regjistrime në audio, të cilat mund të mos jenë transskriptuar. Disa mund t'ju dërgojnë disa linqe nga Wikipedia apo nga blogje të paverifikuar. Të tjerë mund të mos ju japin asgjë dhe të jenë në terren për raportimet në vijim, duke ju lënë ju vetëm një numër kontakti për raste emergjente që zor se mund të hapet. Sido që të jetë rasti, ju nuk duhet të zmbropseni. Flisni me redaktorin dhe gjeni mënyrën më të mirë të mundshme për të siguruar një listë më të mirë burimesh nga autori. Nëse kjo gjë nuk është e mundur, atëherë do t'ju duhet t'i viheni punës që t'i gjeni vetë burimet.

Hapi i tretë: **Nënvizoni faktet**

Nëse do të punoni në letër, atëherë printoni shkrimin që do të kontrolloni, duke bërë kujdes që të lini vend të bollshëm në anë të fletës për shënimet tuaja. Kurse po të punoni në një kopje elektronike në Word, atëherë këto mundësi ua krijon vetë programi me hapësirat dhe optionet për shënime e komente.

Pas leximit të pare që shërben për të krijuar një ide të përgjithshme, tani radha i vjen një leximi të dytë, gjatë të cilit ju duhet të shënoni të gjitha faktet, kudo ku ato të

jenë në shkrim si dhe të shënoni komentet, objeksionet apo pikëpyetjet tuaja rreth secilit prej tyre.

Gjatë identifikimit, ju mund të përdorni markera me ngjyra të ndryshme për secilën kategori faktesh, për të dalluar përsëmbull numrat nga citimet, etj.

Hapi i katërt: **Kontrolloni faktet sipas rendit të vështirësisë apo të përparësisë**

Zakonisht, për nga vështirësia, faktet që kanë si burim njerëzit, deklaratimet apo intervistat e tyre, renditen të parat. Burimet individuale, pasi janë kontaktuar disa herë nga autori, nuk do ta merrnin me shumë komoditet një kontakt edhe nga kontrollori i fakteve. Për këtë arsye, puna duhet filluar pikërisht me to, duke lënë për më vonë burimet e ruajtura si dokumentet apo librat.

Në këtë fazë të punës, mund të ndiqet kjo procedurë:

- Kontaktoni secilin prej burimeve sa më shpejt që të jetë e mundur për të caktuar një intervistë përmes Skype apo përmes telefonit.
- Përgatisni pyetjet që do të bëni për secilin burim.
- Ndërkohë që prisni konfirmimin dhe nëse kjo procedurë parashikohet të ketë vonesa, ju mund të nisni punën me kontrollin e fakteve më të lehta për t'u verifikuar.

Hapi i pestë: **Shënimi gjithçka në dokument**

Pasi keni kontrolluar një fakt, bëni shënimet përkatëse për të si dhe shënimi burimet si dhe rezultatit e kontrollit. Mund të vendosni shenjën ✓ ose të shkruani

OK nëse fakti konfirmohet apo rezulton në rregull. Nëse ndonjë fakt nuk rezulton të jetë i saktë, atëherë ju mund të vendosni në krah të tij një pikëpyetje dhe të shënoni të gjitha objeksionet tuaja.

Nëse bëni ndryshime në tekst, ju duhet t'i nxirrni në pah këto ndryshime. Për kopjen elektronike kjo është tërësisht e mundur me opsionin “*track changes*” që gjendet edhe në program Word. Për kopjen në letër mund të hyjnë në punë markerat.

Hapi i gjashtë: **Raportoni gjetjet tuaja**

Pasi keni mbaruar kontrollin e fakteve, ju duhet të përgatisni një raport për redaktorin dhe autorin e shkrimit. Rekomandimi i parë që jepet për këto lloj raportesh është: Tregohu diplomat! Dhe reflekto mirësjellje, pavarësisht se sa të rënda mund të jenë gabimet e gjetura. Kjo qasje është e rëndësishme për disa arsye:

Së pari, Ju mund ta keni gabim. Autori mund të ketë një burim më të mirë të cilin ai harroi t’ua dërgonte apo një informacion tjetër që provon faktet e tij.

Së dyti, Ka autorë të cilëve nuk iu pëlqen kritika. Shumë prej tyre punojnë fort dhe për një kohë të gjatë për një shkrim dhe për të gjetur faktet rreth tij dhe për këtë arsye duhet demonstruar respekt për punën që ai ka bërë. Dhe kini parasysh: ju do të vazhdoni të punoni bashkë në të njëjtin mjedis.

Së treti, ju duhet të bindni si redaktorin edhe autorin se ndryshimet do ta bëjnë shkrimin edhe më të mirë. Nëse e nisni me konfrontim, puna do të bëhet edhe më e vështirë.

Raportet e një *fact-checker*-i mund të kenë formate të ndryshme nga një redaksi në tjetrën. Gjithsesi, pavarësisht nga formati, raporti duhet të përmbajë me detaje dhe të paraqesë në mënyrë të qartë vërejtjet, objeksionet si dhe burimet përkatëse, bashkë me interpretimin për ndryshimet e mundshme.

Hapi i shtatë: **Kontrolloni versionet e korrigjuara, deri sa të arrihet në variantin përfundimtar për botim**

Edhe pse keni përgatitur dhe dorëzuar raportin, puna juaj si kontrollor i fakteve nuk mbaron me kaq. Pasi t'ia keni dalë që me mirëkuptim dhe argument profesional të bindni autorin që të bëjë apo pranojë ndryshimet që kërkohen, do t'ju duhet që të lexoni dhe të kontrolloni edhe versionin e korrigjuar. Mund të ndodhë që diçka të mos shkojë edhe në variantin e korrigjuar. Mos ngurroni që t'i raportoni edhe ato.

Mos harroni të rikontrolloni edhe *footnotes*, diçiturat, apo detaje dytësore, pasi mund të ndodhë që ato të jenë tjetërsuar ose zhvendosur. Qëllimi final është që të arrihet në një variant përfundimtar i cili plotëson standartet dhe garanton saktësinë e kërkuar. Vetëm pasi të jeni 100 % i sigurtë, ju mund të jepni miratimin përfundimtar për botimin e materialit të kontrolluar.

3

KONTROLLI DHE VERIFIKIMI I LLOJEVE TË NDRYSHME TË FAKTEVE

Pavarësisht nga cili pozicion do ta ushtroni *fact-checking* – nga pozicioni i atij që kryen vetëm këtë punë dhe që nuk merr pjesë në prodhimin e përmbajtjeve që botohen më media apo nga pozicioni i reporterit apo redaktorit – hapat e procedurës së kontrollit si dhe mjetet, mënyrat dhe kanalet mbeten të ngjashme. Gjithashtu element i përbashkët i të gjitha qasjeve mbetet ajo që Bill Kovach dhe Tom Rosenstiel e quajnë “*mënyra skeptike e njohjes*”.⁷

Më poshtë po paraqesim hapat dhe procedurat e mundshme të *fact-checking* për disa prej llojeve kryesore të fakteve.

3.1. Numrat

Një pjesë e mirë e fakteve që mblidhen nga gazetarët janë numra. Shumë dukuri, procese apo zhvillime maten apo shprehen përmes numrave. Të dhënat e pafundme statistikore që gjenerohen çdo ditë në veprimtarinë e

⁷ Kovach, Bill & Rosenstiel, Tom; *Flu, si të njohësh të vërtetën në epokën e mbingarkesës së informacionit*, faqe 32, ISHM, Tiranë 2015

shoqërisë njerëzore paraqiten përmes numrave. Numrat janë lënda e parë e raportimeve për gazetarinë e të dhënave apo për gazetarinë investigative, por ato janë të rëndësishme edhe për format e tjera të gazetarisë. Nga ana tjetër numrat janë edhe objekt i lakmueshëm manipulimi, si përshebull numrat që vijnë nga zyrat e PR të qeverisë që duan të paraqesin një imazh të përmirësuar të situatave apo të gjendjes në vend në aspekte të ndryshme.

Ndodh shpesh që gazetarët të ndeshen me shifra tronditëse apo joshëse në kërkimin e tyre të përditshëm. Të tilla mund të gjenden pafund në internet apo në blogosferë, por në këtë rast gjasat që informacioni të mos jetë i saktë janë të mëdha. Por nëse shifrat gjenden në databazën e një institucioni të besueshëm, si përshebull, Data Bank e BB, atëhere shtohen gjasat që ato të jenë të vërteta.

Si bëhet kontrolli për numrat? Në radhë të parë ndërmerret përpjekja për të shkuar deri në burimin fundor të tyre. Më pas ky burim i nënshtrohet një analize të detajuar. A janë marrë numrat nga një databazë apo dokument i besueshëm? Kush i ka gjeneruar këto numra? Janë të dhëna të vetë institucionit që i publikon apo janë gjeneruar nga institucione të tjera, dhe në këtë rast institucioni që i publikon nuk është burimi primar?

Më tej, numrat e një institucioni mund të ballafaqohen me të dhënat e ndonjë institucioni të besueshëm ndërkombëtar, si përshebull Banka Botërore, OKB, UNICEF, Organizata Botërore e Shëndetësisë, BE, etj. Një lloj ballafaqimi mund të bëhet edhe me raportimin e mediave të tjera serioze, për të parë nëse ato raportojnë për të njëjtat numra apo ka ndryshim mes tyre dhe të dhënave tuaja.

Gjithsesi pavarësisht nga burimi, numrat, si edhe çdo lloj tjetër fakti duhet të kalojnë në filtrin e “*mënyrës skeptike të njohjes*”. Ja një shembull ku do të duhet të ishte aplikuar kjo mënyrë, por që në realitet nuk është aplikuar. Me titullin e bujshëm “1.4 milion turistë në pesë muaj në Shqipëri”, një artikull i botuar në media në qershor 2018 sjell një shifër që qysh në leximin e parë të krijon dyshim. Ku janë gjithë këta turistë? Turizmi i detit akoma nuk ka filluar. Rrugëve të qyteteve shqiptare rrallë të zë syri ndonjë grup të vetmuar turistësh. Atëhere nga doli ky numër?

Duke lexuar më tej mëson se burimi është INSTAT, i cili nga ana e vet përdor si burim të dhënat e sistemit TIMS. Por në këtë sistem nuk bëhet ndonjë lloj regjistrimi i veçantë i turistëve. Më tej mëson se në këtë numër hyjnë edhe mbi 400 mijë shtetas të Kosovës që kanë hyrë në

SOVE SHQIPËRI MAQEDONI KRONIKA E ZEZE BOTE SHKENCE OPINIONE

1.4 milion turistë në pesë muaj në Shqipëri

26.06.2018 • 12:25 **5** Shkëputje

Sipas INSTAT në 5 muajt e parë të vitit kanë shënuar një numër rekord të

Shqipëri gjatë kësaj periudhe. Por a mund të thuash se të gjithë këta shtetas kanë hyrë në Shqipëri për turizëm? Tek 1.4 milion turistët përshihen edhe të gjithë shtetasit e huaj që kanë hyrë në vend gjatë periudhës janar-maj 2018, ndërkohë kur shumë prej mund të vijnë për biznes, veprimtari, konferenca, etj. Po ashtu tek të huajt “turistë” janë përfshirë edhe të gjithë shtetasit shqiptarë që kanë një pasaportë të huaj dhe që vijnë në Shqipëri për të takuar të afërmit e tyre apo për dhjetëra arsye të tjera.

Siç del edhe nga ky rast, shifrat, pavarësisht nga burimi, qoftë edhe ky INSTAT, do të duhet t'i nënshtrohen analizës skeptike përpara se të botohen. Përndryshe do të mbjellim apo do ta thellojmë edhe më tej mosbesimin e publikut.

Objekt kontrolli që lidhet me numrat dhe statistikat janë edhe njësitë matëse dhe konvertimet. Në një artikull të botuar në media në muajin Maj deklarohet se numri i njerëzve në botë që kanë akses në internet kishte arritur në rreth 4 billionë. Siç e vini re, gazetari në vend të thotë “4 miliard”, thotë “4 billion” dike mos e përkthyer fjalën në shqip. Kjo mund të vijë nga një mungesë njohjeje e gjuhëve të huaja por edhe e njohurive nga shkencat ekzakto.

Të shpeshta janë edhe rastet kur faktet apo të dhënat paraqiten me njësitë matëse të kontinenteve të tjera, si përshebul milje, pound, etj. Gjithashtu vlerat shpesh shprehen në monedha të huaja pa paraqitur ekuivalentin në shqip.

3.2.Emrat, titujt, funksionet, përkatësitë, moshë

Për çdo emër që lidhet me një ngjarje apo zhvillim dhe që keni menduar ta përfshini në shkrim, do të duhet të aplikoni një kontroll të dy-apo-trefishtë. Sepse një gabim emri mund të jetë një lapsus që mund të kalohet me një ndjesë në numrin pasardhës, por mund të jetë edhe subjekt i një procesi gjyqësor me kosto të shumanshme për ju, për median tuaj dhe për kredibilitetin e saj. Ja disa rekomandime për kontrollin e emrave:

- Kur gjeni apo kur ju jepet një emër mos u mjaftoni vetëm me prezantimin e parë apo me atë që shikoni në një kartvizitë. Konfirmojeni emrin edhe nga burime të tjera, nga dokumente legale, nga libri i telefonave, nga rekordet publike, si përshebull listat e gjendjes civile apo listat e zgjedhësve, etj.
- Mos i besoni kujtesës suaj. Pyesni edhe të tjerë për emrin dhe mbiemrin e saktë të një personi, pasi mund të ndodhë si në rastin e mëposhtëm të raportuar në media.

Kur Mirush Kabashi ngatërrohet me... MiTrush Kutelin!

13 QERSHOR, 2018

BORA.AUTOR

HAPU DHE

0 COMMENTS

Debat i për "Teatrin Kombëtar" na ka "kapur" të gjithëve, por duket se autori i shkrimit të mëposhtëm është përfshirë ndoshta më "shumë" seç duhet.

- Bëni kujdes të ndani personin që keni si subjekt apo objekt të shkrimit nga personat e tjerë me të njëjtin emër. Përshebull, në Shqipëri janë disa qindra vetë me emrin dhe mbiemrin Artan Hoxha.

- Bëni një kërkim në internet për ta parë llogaritë e mediave sociale apo materialet me të cilat lidhet një emër i caktuar. Sa më pak të dhëna të gjeni në internet për një person, aq më i domosdoshëm bëhet verifikimi për të. Nëse tek profilet e një personi në Facebook, Instagram apo në LinkedIn

gjeni shenjën e verifikimit ✓ si në figurë (shenjë për “*Verified Account*” apo “*Verified Page*”) shtohen gjasat që të keni arritur tek personi i vërtetë.

- Përdorni kur duhet aplikacionet e kërkimit për njerëzit në internet si Pipl.com, WebMii, Spokeo, etj.
- Saktësoni titujt shkencorë apo funksionin e personit që mund ta citoni apo investigoni.
- Bëni kujdes me përkatësinë etnike, fetare, gjjinore, etj. të një personi.
- Verifikoni datëlindjen dhe të dhënat e tjera personale, si emri i babait, vendlindja, etj, për t’u siguruar që keni personin e duhur.

3.3.Citimet apo perifrashimet.

Citimet apo perifrashimet mund të jenë shpesh objekt i manipulimit, nxjerrjes jashtë kontekstit apo deformimit, duke cënuar kështu objektivitetin e një raportimi dhe duke krijuar probleme mes personave të cituar dhe medias.

Ja disa rekomandime që mund të vlejné për kontrollin e citimeve apo të perifrimeve:

- Verifikoni më shumë se dy herë me origjinalin citatin apo citimin që mendoni të botoni. Nëse nuk keni apo nuk arrini dot tek origjinali, mos e botoni citimin.
- Që të mos mohohen më vonë fjalët e cituara, regjistroni në audio apo video intervistat që realizoni. Një rrugë e mirë që ofron saktësi është edhe intervista me shkrim e realizuar përmes e-mail-it. Mos përdorni chat-in apo messenger për intervista.
- Zbardhni në tekst intervistat në audio apo video. Verifikoni fjalët që mund të mos dëgjohen mirë, qoftë edhe duke u rilidhur me të intervistuarin.
- Bëni kujdes që fjalët apo fjalitë e cituara të mos dalin jashtë kontekstit. Nëse gjeni një citat në një

media tjetër dhe doni ta botoni edhe ju, duhet që më përpara ta gjeni vetë ligjëratën, intervistën apo materialin e plotë, për t'u siguruar që fjalët janë të njëjta dhe nuk janë nxjerrë nga konteksti.

- Mos citoni qorrazi. Verifikoni edhe faktet apo deklaratimet brenda citimit. Përshebull, kur dikush deklaron që ka takuar një personalitet të njohur shumë vite më parë, verifikojeni këtë

deklaratë, pasi mund të ndodhë që ky personalitet të ketë vdekur përpara se i intervistuari të lindte.

- Kujdes me citimet historike nga ngjarjet e së kaluarës, madje edhe me ato që konsiderohen gjerësisht si të vërteta. Shkoni tek burimi primar për të qenë të sigurtë.

3.4.Koha

Elementi “kohë” shpeshherë bën diferencën mes një fakti të vërtetë dhe një fakti të rremë. Ka raste në media kur zbulimi i datës në të cilën është bërë një fotografi apo video, mund të nxjerrë në shesh një lajm të rremë.

Para pak kohësh në Shqipëri qarkulloi një lajm sipas të cilit një i shumëkërkuar nga policia, festonte lirshëm në një event me familjarët e vet. Lajmi shoqërohej edhe me një foto nga ky event. Por një kërkim i kryer zbuloi se fotografia që paraqitej si fakti i vetëm në shkrim ishte bërë tre vjet përpara se të hapej çështja penale ndaj të pandehurit.

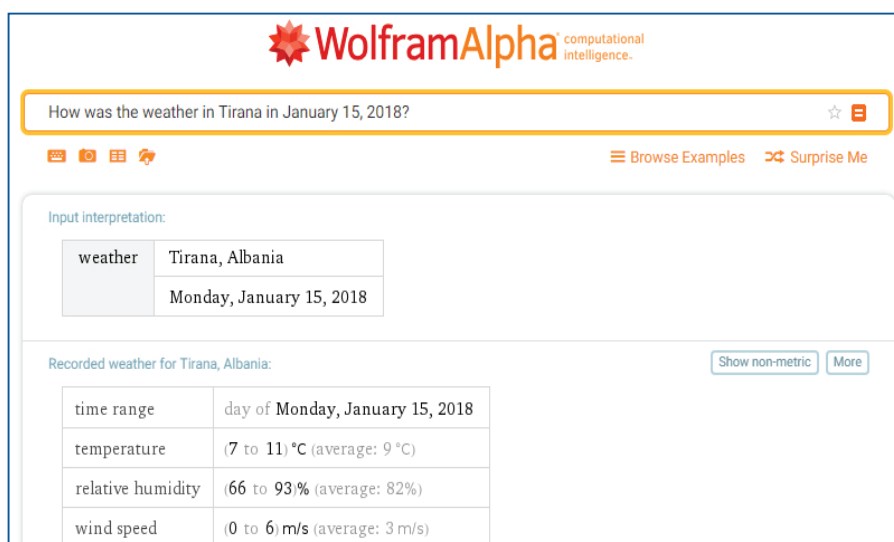
Datat e ngjarjeve të ndryshme kanë shkallën e tyre të vështirësisë për t’u verifikuar. Nëse bëhet fjalë për data ngjarjesh historike, burimi më i mirë i verifikimit të tyre nuk do të ishte Wikipedia, por kërkimi në Arkivin Kombëtar dhe në botimet shkencore historike. Edhe intervistat me historianët më të njohur të etapave të ndryshme historike mund të vinin në ndihmë.

Saktësia lidhur me kohën është e rëndësishme edhe gjatë raportimit për ngjarje të ndryshme aktuale. Kur u krye ekzaktësisht një krim apo një aksident? U bë gjatë natës apo gjatë ditës një arratisje nga burgu? Sidomos në raste investigimesh, saktësimi i kohës shpesh mund të marrë një vlerë të veçantë. Në këto raste konfirmimi i datës dhe

i orës së saktë nga burimet zyrtare siç janë njoftimet për shtyp të policisë mund të ishte një zgjedhje e mirë.

Në raste fotografish apo videosh ku nuk konfirmohet data apo koha, mund të hynte në punë edhe një vëzhgim i imtësishëm i detajeve nga ana e vetë gazetarit: Ka ndonjë ekran televizori apo orë muri në foto apo video ku mund të gjejmë ndonjë të dhënë? Ç’lloj veshjesh kanë ata që janë në foto: verore, dimërore apo vjeshtore-pranverore? Ç’përfundim mund të nxjerrim për motin e asaj dite duke u bazuar në foto apo video?

Një mënyrë e mirë për të gjetur të dhënat se si ka qenë moti në një ditë të caktuar, mund të ishte edhe kërkimi përmes platformës Wolfram Alpha¹⁶, si në figurën më poshtë:

WolframAlpha¹⁶ computational intelligence.

How was the weather in Tirana in January 15, 2018?

Input interpretation:

weather	Tirana, Albania
	Monday, January 15, 2018

Recorded weather for Tirana, Albania:

time range	day of Monday, January 15, 2018
temperature	(7 to 11) °C (average: 9 °C)
relative humidity	(66 to 93)% (average: 82%)
wind speed	(0 to 6) m/s (average: 3 m/s)

Show non-metric More

Njëherësh për evidentimin e ngjarjeve që kanë ndodhur në një datë të caktuar, mund të shërbejë edhe një kërkim në websajtet e mediave kryesore. Për këtë kërkim mund të ndihmonte edhe *Google Advanced Search*, i cili ofron opsione për ta kufizuar kërkimin në periudha apo data të caktuara.

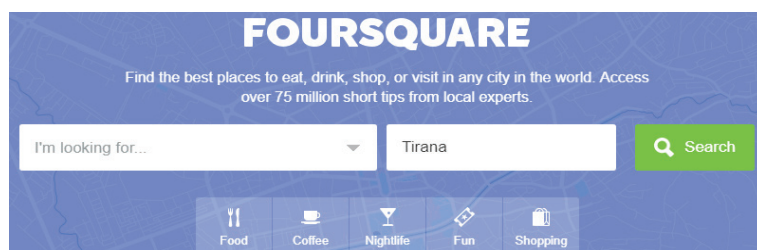
3.5. Lokalizimi

Faktet që lidhen me lokalizimin, janë një fushë tjetër kontrolli gjatë procesit të *fact-checking*. Ka raste kur në media gabohet me lokalizimin e një ngjarjeje apo konstatohet një mungesë e orientimit apo e njohurive gjeografike nga ana e gazetarëve.

Ashtu si edhe për kohën dhe datat, një mënyrë e mirë për të qenë të saktë në lokalizimin e një ngjarjeje është që t'i referohemi deklaratave për shtyp të policisë apo burimeve zyrtare. Edhe konsultimi me burimet që gjenden në një vend të caktuar, natyrisht që do ta plotësonte verifikimin.

Në kohën e sotme, një ndihmë e konsiderueshme për verifikimin e lokalizimit mund të merret edhe nga aplikacionet, platformat apo mjetet e disponueshme në internet si Google Maps, Google Earth, Google Street View, Wikimapia, etj., të cilat janë mjete të dobishme që mund të konsultohen për lokalizimin. Ndërkohë disa prej mediave sociale si Instagram, Facebook, Flickr, Picasa dhe Twitter ofrojnë gjeolokalizim automatik të personave, që mund të provojë se ku ndodhej një person në një ditë të caktuar, duke u bazuar tek aktiviteti i tij në këto rrjete sociale.

I profilizuar dhe i bazuar në gjeolokalizim është edhe platforma *Foursquare*, e cila mund të konsiderohet si një mjet alternativ edhe për gazetarët.

Për të saktësuar një vend të dhënë do të ndihmonte edhe një hulumtim i pamjeve për të zbuluar elemente të tillë si ndërtesa që bien në sy, targat e makinave, shenjat rrugore, pemët, ndërtesat fetare, etj.

3.6. Fotografitë dhe videot

Një nga ndryshimet që solli epoka dixhitale është edhe rritja e përdorimit të informacionit vizual në raport me atë tekstual. Prania e shtuar e imazheve, fotografive, ilustrimeve, infografikave dhe videove në botën e informacionit, e ka bërë edhe më të domosdoshëm kontrollin dhe verifikimin e tyre.

Aspektet kryesore të kontrollit të aplikuar tek fotografitë dhe videot përfshijnë⁸:

- a. Verifikimin e origjinës apo të autorit
- b. Verifikimin e vendit, datës dhe kohës kur është bërë fotografia apo videoja
- c. Konfirmimin e faktit se në foto apo video gjenden njerëzit, gjërat apo vendet që përshkruhen
- d. Verifikimin e lejes së autorit për botim

Fotografitë apo videot vijnë nga shumë burime: mund të vijnë nga agjensi prestigjioze por mund të vijnë edhe nga interneti dhe rrjetet sociale. Këto të fundit janë shumë më të ekspozuara ndaj manipulimit.

Kur shqyrtojmë një fotografi apo video, do të duhet ta vendosim veten në perspektivën e atij që e ka bërë

⁸ Burimi: Trushar Barot, *Verifying Images*, Në: Verification Handbook, Edited by Craig Silverman, f. 35-41

atë dhe të vërejmë me kujdes: Nga cili vend është bërë fotografia apo videoja? Kur është bërë? Cili është këndi i fotografimit apo filmimit? A gjendet në foto apo video gjithçka që do të duhet të ishte nga këndi i fotografimit ose filmimit, apo kemi elementë të tjerë, ndoshta të shtuar?

Për fotografitë apo videot me burim internetin, një rrugë efektive verifikimi është që të kontaktoni personin që e ngarkoi një fotografi apo video. Pasi ta kontaktoni, pyeteni më tej nëse është vetë ai që e ka bërë këtë foto apo video apo e ka bërë dikush tjetër. Nëse e ka bërë dikush tjetër, pyeteni për lidhjet dhe nivelin e njohjes që ai ka me të dhe kërkoni për të dhëna kontakti. Qëllimi juaj gjithmonë duhet të jetë arritja tek burimi fundor i një fakti.

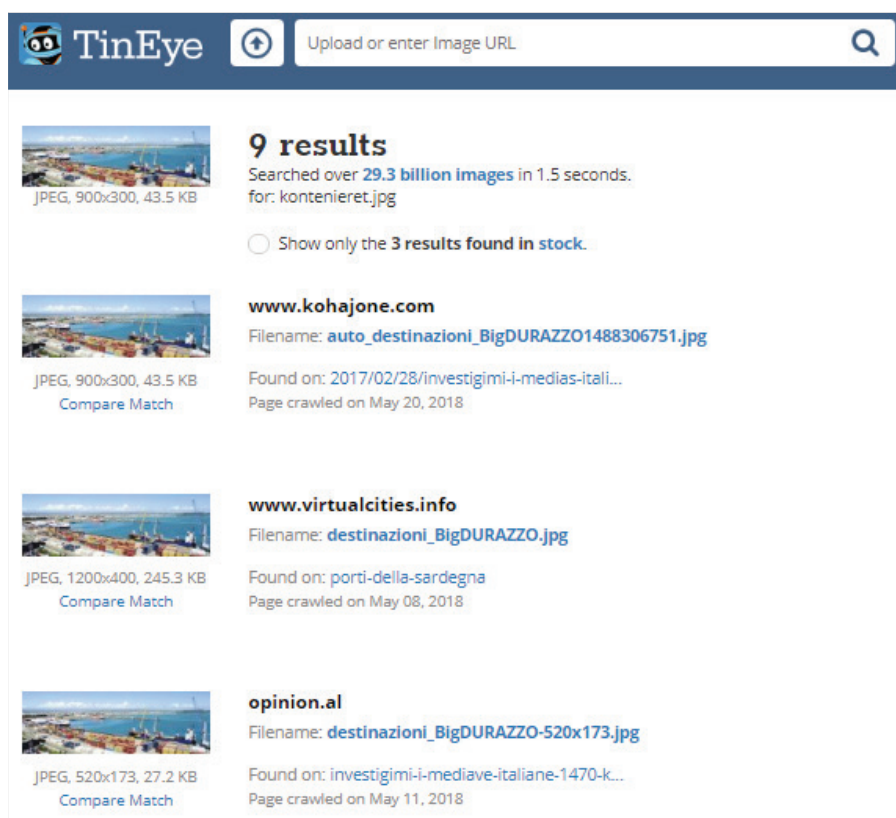
Një nga sfidat e burimeve të internetit është verifikimi i identitetit të personit që ka ngarkuar një foto apo video si dhe i llogarive të tij në rrjetet sociale, për të qenë të sigurtë që ju po komunikoni me një person me identitet të saktë dhe jo me një person me identitet të rremë.

Një rrugë e mirë për të kontrolluar lidhur me origjinën e një fotografie të botuar në web është përmes platformës TinEye. Ja si veprohet:

- Përcaktoni fotografinë që do të kontrolloni dhe gjeni folder-in ku ju e keni ruajtur këtë foto.

- Hapni TinEye duke shkuar në adresën <https://www.tineye.com>. TinEye bën një skanim të webit për një fotografi të caktuar dhe e gjen atë në websajtet ku është botuar, pavarësisht nga emri që mund të ketë. Në qendër të homepage të TinEye është një hapësirë ku ju mund të tërhiqni foton tuaj drejt e në këtë hapësirë apo mund ta ngarkoni këtu. Si shembull, ne po ngarkojmë këtu

për të verifikuar një foto nga shkrimi me titull “1400 kontenierë me lëndë kimike u zhdukën në Shqipëri. Antimafia italiane nis hetimin për zyrën e Ramës”. Është një foto që sjell pamjen e supozuar të kontenierëve që kanë sjellë mbetje kimike. Pasi e ngarkojmë në TinEye, nga kontrolli gjenden 9 raste të përdorimit të saj (shih figurën):

The screenshot shows the TinEye search interface. At the top, there's a search bar with the text "Upload or enter Image URL" and a search icon. Below the search bar, the results are displayed. The first result is the image itself, labeled "9 results" and "Searched over 29.3 billion images in 1.5 seconds. for: kontenieret.jpg". There are three more results listed below, each with a thumbnail image, the source website, the filename, and the date found. The results are:

- www.kohajone.com**
Filename: `auto_destinazioni_BigDURAZZO1488306751.jpg`
Found on: 2017/02/28/investigimi-i-medias-itali...
Page crawled on May 20, 2018
- www.virtualcities.info**
Filename: `destinazioni_BigDURAZZO.jpg`
Found on: porti-della-sardegna
Page crawled on May 08, 2018
- opinion.al**
Filename: `destinazioni_BigDURAZZO-520x173.jpg`
Found on: investigimi-i-mediave-italiane-1470-k...
Page crawled on May 11, 2018

Kërkimi në web përmes TinEye zbulon se fotografia origjinale është botuar që në vitin 2014, tre vjet përpara këtij shkrimi dhe nuk ka lidhje me kontenierët e supozuar.

Një burim të dhënash për një fotografi janë edhe ato që njihen me emrin “EXIF data” ku ruhen të dhënat për fotografitë dixhitale. Këto të dhëna mund të aksesohen për çdo fotografi përmes programit Photoshop ose përmes platformave online Fotoforensics.com apo Findexif.com. Ndërkohë për të identifikuar të dhëna lokalizimi të një fotografie me burim pajisjet mobile mund të përdoren Geofeedia ose Ban.jo.

Lidhur me videot mund të aplikohet një kontroll përmes YouTube. Teknologjitë e fundit identifikojnë lehtë një video të mbrojtur nga e drejta e autorit si dhe mundësojnë në shumë raste një arritje deri tek origjinali. Por natyrisht ka edhe mjaft raste kur është e vështirë të gjendet burimi fundor, për shkak edhe të përpunimeve apo manipulimeve që mund të jenë bërë nga aktorë të tjerë.

Një kontroll i imtë duhet aplikuar edhe për diçiturat e fotografive. A janë shkruar në rregull emrat? A është përshkruar saktë ajo që gjendet në fotografi? Mospërputhjet mes diçiturës dhe përmbajtjes së fotografisë bëhen shpesh edhe objekt talljeje nga ana e publikut.

Gjithashtu duhet treguar kujdes edhe për të drejtat e autorit në lidhje me një fotografi apo video. Ka raste kur në krah të një fotografie autentike vihet emri i gabuar i fotografit. Po ashtu ndeshen shpesh fotografi apo video të përdorura pa të drejtën e autorit. Për këtë arsye duhet bërë një verifikim i kujdesshëm në mënyrë që të shmangen problemet që mund të lindnin nga situata të tilla.

3.7. Përshkrimi fizik i njerëzve, vendeve dhe gjërave

Karaste kur në shkrime të ndryshme bëhet një përshkrim i detajuar i njerëzve apo objekteve. Mund të flitet për ngjyrën e syve të një personi të përfshirë, për pamjen e një rruge, për detaje lidhur me produkte të caktuara, etj. Në rastin më të mirë autori e shoqëron përshkrimin e tij me fotografi të vendeve apo njerëzve që përshkruan, ose ofron një referencë vizuale online. Por kjo mund të ndodhë rrallë.

Kështu që mbetet një sfidë për kontrollorin e fakteve që të verifikojë nëse përshkrimi i një skene, objekti apo personi është i saktë. Një mënyrë për të konfirmuar përshkrimet është kontrolli në web, për të gjetur foto online që lidhen me përshkrimet. Websajtet zyrtare mund të ndihmonin shumë në këto raste. Ndërkohë Google Street View mund të ndihmojë për të identifikuar ndërtesa të veçanta, kryqëzime rrugësh, ngjyrat e objekteve, përmasat e përgjithshme, etj

Konfirmimi i përshkrimeve mund të bëhet edhe përmes intervistave me njerëz që mund të kenë qenë në një vend ta caktuar. Për përshkrime produktesh, mund të bëhet një verifikim në websajtet e tyre. Për njerëzit mund të kontrollohet për CV online, për profile dhe fotografi në rrjetet sociale. Por mund të pyeten edhe vetë personat e përfshirë në një shkrim.

Natyrisht krahas këtyre llojeve të fakteve që paraqitëm më sipër, ekzistojnë edhe shumë lloje faktesh të tjera që mund të jenë më pak të përdorura në gazetari. Gjithsesi mjaft nga procedurat dhe rekomandimet që paraqitëm për kontrollin e fakteve më të rëndësishme vlejnë edhe për llojet e tjera të fakteve.

4

KONTROLLI DHE VERIFIKIMI I BURIMEVE

4.1.Njerëzit

Nevoja për kontrollin dhe verifikimin e burimeve individuale bazohet në faktin e thjeshtë se shpesh burimet gabojnë në informacionin që ofrojnë. Disa mund të gënjejnë me ligësi të plotë kurse të tjerë mund të përcjellin pa vetëdije një informacion të gabuar. Ka që kanë probleme me kujtesën apo që nuk janë në gjendje të kuptojnë kontekstin. Të tjerë mund të jenë të padobishëm dhe të mos jenë në gjendje të ofrojnë gjithçka që ata dinë apo të mos munden që të shohin kuadrin e plotë të një ngjarjeje në zhvillim.

Puna e një kontrolluesi të fakteve nuk është të rithotë si papagalli atë që thonë burimet, por t'i sfidojë ato, të ballafaqojë informacionin që ato ofrojnë me informacionin nga burime të tjera të besueshme dhe të verifikojë nëse është i vërtetë, duke ndarë në mënyrë të qartë (përpara botimit apo transmetimit) atë informacion që është i rremë apo i paverifikuar si duhet.

Secila nga mënyrat e verifikimit që përdoren mund të ketë të metat e veta. Në shumë raste, dhe sidomos në situata emergjente, ju mund gjendeni përpara mungesës së burimeve zyrtare dhe bazoheni tek ata që panë apo

morën pjesë në atë që ndodhi. Por këto burime mund të gabojnë. Njëherazi ju duhet të vini në dyshim dhe të jeni agresivë edhe ndaj burimeve zyrtare duke i sfiduar ato.

Tre janë pyetjet bazë që duhet të adresoni kur aplikoni kontroll për burimet individuale:

1. A është i besueshëm burimi?
2. A është i informuar dhe a ka njohuritë e nevojshme?
3. A është neutral apo anon nga njëra prej palëve?

Gjatë *fact-checking* ju mund të flisni me kategori të ndryshme njerëzish: me dëshmitarë okularë, ekspertë, zëdhënës, etj. Për secilin ju duhet t'i bëni vehtes pyetjen: Si të sigurohem që personi po më thotë të vërtetën? Mos burimet përfitojnë nga ofrimi apo deformimi i fakteve? Cilat janë raportet e burimeve me ngjarjen apo informacionin – a janë ata në një pozicion të tillë që e dinë realisht të vërtetën?

Kur verifikoni dëshmitë e dëshmitarëve okularë, duhet gjithashtu që të pyesni nëse njerëz të tjerë mund të kenë qenë në vend-ngjarje në mënyrë që të ballafaqoni thëniet. A mund të gjenden foto apo video për të provuar apo verifikuar atë që thonë dëshmitarët?

Ndërkohë, nëse do të duhet të intervistoni akademikë apo ekspertë, do të duhet gjithashtu që të merrni në konsideratë kredencialet e tyre. Të informoheni nëse personi i intervistuar është kontraversal dhe ecën gjithnjë kundër rrymës. Përshebull, kur për shumicën është e pranuar që vaksinat në përgjithësi janë të sigurta, eksperti në fjalë është kundër çdo lloj vaksinimi???

Nëse intervistojmë zëdhënësit, nuk duhet të harrojmë se qëllimi i tyre mund të mos jetë e vërteta, por thjesht krijimi i një imazhi të mirë për kompaninë, organizatën apo institucionin që përfaqëson.

4.2.Regjistrimet: filmimet, inçizimet

Regjistrimi me audio dhe video, përveç që mundëson një burim autentik, ndihmon gjithashtu edhe që citimet të jenë të sakta. Por gjithsesi edhe në regjistrimet audio dhe video nuk mund të garantohet një saktësi e plotë. Probleme mund të krijohen gjatë rregjistrimit prej zhurmave të jashtme, prej keqfunksionimit të pajisjeve si dhe prej një numri faktorësh të tjerë. Probleme mund të hasen edhe gjatë transkriptimit të tyre.

Kontrolli i regjistrimeve është i dobishëm sidomos në këto situata:

- Në situatat kur i intervistuari është person që krijon probleme dhe mund të mohojë ato që thotë. Në këtë rast ju e ballafaqoni atë me materialin e regjistruar.
- Në rastet kur i intervistuari flet shumë shpejt, dhe gjatë zbardhjes mund të jenë bërë gabime.
- Në rastet kur gjatë intervistës ka edhe përkthim nga apo në gjuhë të huaj, dhe përkthyesi mund të ketë përkthyer diçka gabim.
- Në rastet kur i intervistuari flet në një dialekt të rëndë apo me një akcent të vështirë.
- Në rastet kur gazetari është i ri dhe ende s'ka fituar përvojën dhe shpejtësinë e duhur për të mbajtur shënime, kështu që duhen ballafaquar shënime me regjistrimet.

Theksojmë se regjistrimet janë shumë të dobishme për kontrollin që bëhet për citimet dhe perifrazimet, por edhe për të verifikuar fakte të përmendura në një intervistë të regjistruar.

4.3. Interneti

Si burim informacioni, interneti ka anët e veta të mira dhe të këqija. Përvoja e derisotme me internetin na tregon se ai mund të vijë në ndihmë për gjetjen e një informacioni të caktuar, por njëherësh prej tij burojnë edhe fakte të rreme. Natyra virale e përhapjes së informacionit në web, bën që lajmet apo faktet e rreme të përhapen shumë shpejt dhe në një audiencë shumë të gjerë. Për këtë arsye trajtimi me skepticizëm të dyfishtë i këtij informacioni është një domosdoshmëri për kërkimin dhe kontrollin e të dhënave që vijnë nga mjedisi online.

Kontrolli për një informacion që vjen nga interneti mund të fillojë që nga titulli i tij. Nëse është përdorur një titull që ka për qëllim thjesht të “peshkojë” vëmendjen, atëherë do të duhet të dyshoni dyfish tek një informacion i tillë.

Pas titullit do të duhet të nisni kërkimin për të gjetur burimin fundor të një informacioni. Nëse ai rezulton të jetë i botuar fillimisht në një websajt të panjohur, që ka një emër të çuditshëm apo që përmban plot gabime, atëhere do të duhet ta evitoni atë si një burim informacioni. Ka raste kur krijohen websajta fantazëm apo klone të websajteve të njohur për t'i përdorur ato në luftën politike si një mjet për dëmtimin e kundërshtarit. Një websajt i tillë rezultoi të ishte Pianeta Italia, i cili,

mes të tjerash është i angazhuar në një fushatë kundër qeverisë aktuale në Shqipëri, edhe pse është krijuar në Itali dhe në gjuhën italiane. Ishte pikërisht ky portal që botoi lajmin e rremë për futjen në Shqipëri të 1400 kontenierëve me mbetje kimike të rrezikshme.

Objekt kontrolli duhet të bëhen edhe mediat sociale për të verifikuar autorët, emrat e tyre, llogaritë e tyre në këto media. Ka raste kur këto llogari janë anonime apo të rreme, edhe pse mbajnë emra realë.

Interneti dhe informacioni i tij është objekt kontrolli edhe i disa platformave të shoqërisë civile, të cilat verifikojnë kryesisht deklaratimet e politikanëve apo qeveritarëve. Në nivel ndërkombëtar është mjaft e njohur platforma FactCheck.org. Por edhe në Shqipëri së fundmi është ndërmarrë një projekt i ngjashëm i emërtuar Faktoje.al. Këto platforma duhen konsultuar nga kontrolluesi i fakteve apo gazetari, për të parë nëse aty ka ndonjë të dhënë që lidhet me objektin e tyre të kërkimit. Një kontroll për vlefshmërinë e një përmbajtjeje në internet mund të realizohet edhe përmes dy platformave ndërkombëtare: Snopes.com dhe Reported.ly.

Përveç fakteve të rreme apo të manipuluar, interneti është i mbushur edhe me plot romuze dhe humor. Është një detyrë e rëndësishme e kontrolluesit të fakteve që të ndajë romuzet dhe humorin nga faktet.

4.4. Deklaratat e shtypit dhe materialet e PR

Deklaratat e shtypit janë një burim tjetër i kahershëm informacioni për gazetarinë. Një pjesë e mirë e institucioneve shtetërore dhe madje edhe një pjesë e kompanive private përdorin deklaratat e shtypit

për të shprehur një qëndrim apo për të realizuar një komunikim me publikun. Me rritjen dhe zgjerimin e veprimtarisë së marrëdhënieve publike deklaratat e shtypit po bëhen gjithnjë e më të ndikuara prej tyre, duke marrë shpesh edhe role që lidhen me përmirësimin e imazhit të institucionit apo kompanisë. Kësisoj ato po i largohen parimeve të objektivitetit dhe po bëhen gjithnjë e më shumë përcjellëse të interesave të ngushta institucionale. Krahas deklaratave të shtypit në dekadën e fundit vihet re edhe një dukuri tjetër shqetësuese për gazetarinë: Mjaft institucione shtetërore po prodhojnë vetë përmbajtje mediatike, duke filluar që nga lajmet e gatshme dhe po ua ofrojnë këto falas mediave, një pjesë e të cilave i botojnë apo transmetojnë ato siç janë, pa asnjë kontroll editorial apo verifikim të fakteve që ofrohen aty.

Ja disa rekomandime për kontrollin e aplikuar tek informacioni që vjen nga zyrat e shtypit apo zyrat e marrëdhënieve publike.

- Mos i konsidero kurrë deklaratat e shtypit si burimi final i informacionit dhe i fakteve për një ngjarje apo zhvillim të caktuar.
- Lexo përtej rreshtave të një deklarate për shtyp për të dalluar interesat që fshihen pas tyre.
- Ndaj qartësisht PR nga gazetaria.
- Mos boto apo transmeto asgjë të gatshme nga zyrat e marrëdhënieve publike apo nga zyrat e shtypit. Kontrolllo dhe verifiko çdo fragment të tyre dhe boto vetëm ato fakte që ke arritur t'i verifikosh vetë nga burime të tjera.

5

DHJETË REKOMANDIME TË PËRGJITHSHME PËR GAZETARËT NË PUNËN E TYRE PËR KONTROLLIN E FAKTEVE

Pavarësisht se ku punoni - në një media tradicionale apo në mediat online – disa rekomandime bazë të *fact-checking* mbeten të vlefshme për të dyja mjediset. Ja cilat janë ato⁹:

1. **Ji dyshues për gjithçka.** Mos i konsidero si të mirëqena vlerat. Kontrolllo për interesat që janë në lojë. Mos beso askënd – madje edhe burimet më të mira
2. **Detyra jote është që të konfirmosh gjërat.** Nëse e ke të vështirë, përpiqu edhe më fort. Nëse nuk mundesh, mos e boto
3. **Shko gjithmonë tek burimet primare.** Edhe nëse një burim dytësor është i besueshëm, mos u mjafto me të. Syno burimin fundor

⁹ Përshtatur nga: <https://www.indexoncensorship.org/2016/04/magazine-10-fact-checking-tips-journalists-verification/>

4. **Ndiq rregullin e dy burimeve.** Verifiko gjithçka prej të paktën dy burimeve. Ideale do të ishte që gjithcka të ishte e regjistruar
5. **Përdor ekspertët.** Ka universitete, akademikë, specialistë të cilëve mund tju besosh. Ndërkohë ekspertët njohin edhe ekspertë të tjerë.
6. **Çdo ngjarje ka lënë gjurmë në letër.** Kërko ku të mundesh për to. Dhe shiko nëse diçka e ngjashme ka ndodhur edhe më parë
7. **Bëji vetes gjithmonë disa pyetje kyçe:** Për çfarë tjetër duhet të kërkoj? Me kë tjetër mund të bisedoj? A jam në një proces të balancuar?
8. **Bëj që lexuesit të ndajnë gjithmonë faktin nga opinionin.** Duke nisur që në titullin e shkrimit.
9. **Djersij edhe për gjëra të vogla.** Për data, emra, për shqiptimin e fjalëve, për numra, statistika. Mos harro të pyesësh: kush, çfarë, pse, ku, kur dhe si.
10. **Vlerëso risqet.** Karaste kuredhe pas një kontrolli rigoroz, duket se prapë je tek 99 përqindëshi. Nëse instikti i interes publik të thotë që duhet botuar, kaloje tek redaktori. Është ai që paguhet për vendimin final. Nëse ti i ke ndjekur nëntë rregullat e mësipërme, redaktori nuk ka pse të ketë mëdyshje.

CIP Katalogimi në botim BK Tiranë

Zguri, Rrapo

Fact-checking : manual për gazetarët / Rrapo Zguri ;
red. Lutfi Dervishi. - Tiranë : Kumi, 2018

... f. : me il. ; ... cm.

Bibliogr.

ISBN 978-9928-247-36-0

1.Gazetaria 2.Lajme 3.Kontrolli 4.Manuale
070.4 (035)

ISBN 978-9928-247-36-0

